

"ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ" ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті аналізується поняття "індивідуальність майбутнього вчителя" з позицій філософії, психології та педагогіки. У педагогіці індивідуальність майбутнього вчителя характеризується як динамічне явище, складна відкрита система, життєва програма особистості. Поняття "індивідуальність майбутнього вчителя" тісно пов'язане з поняттями "індивідуальність студента" та "індивідуальність учителя".

Професійна індивідуальність учителя розглядається як багатоструктурне утворення, куди входять індивід, особистість і суб'єкт педагогічної діяльності. В індивідуальності педагога виділяється дві сторони – психічна (інтелектуальна, мотиваційна, емоційна, волева, предметно-практична, саморегуляційна й екзистенційна сфери людини) та особистісна (якості, що проявляються в педагогічній діяльності завдяки соціальним вимогам до вчителя).

Ключові слова: *індивідуальність педагога, індивідуальність студента, індивідуальність майбутнього вчителя, формування індивідуальності, психічна сфера, індивід, особистість.*

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної української освіти формування індивідуальності майбутнього педагога стає важливою метою професійної підготовки. Необхідно створити студенту умови для самовиховання та саморозвитку, самореалізації, самоорганізації. Процес професійно-педагогічної підготовки слід здійснювати так, щоб індивідуальна професійна сутність майбутнього педагога стала однією з найважливіших його цінностей.

У теорії та практиці освіти склались певні чинники для розробки моделі, аналізу механізму формування індивідуальності студента – майбутнього педагога.

Проблема індивідуальності людини – одна з важливих у системі наук про людину. Індивідуальність як наукове поняття раніше розглядалось у філософії та психології, в останні роки індивідуальність стала предметом спеціального вивчення педагогіки, акмеології, андрагогіки, аксіології та інших нових галузей знань.

У філософії, психології й педагогіці індивідуальність розглядається по-різному: у філософському й педагогічному знанні домінує розуміння індивідуальності як особливості, неповторності, унікальності людини.

Аналіз філософської літератури (Г. Гак, Л. Зеленов, М. Каган, І. Кон, Д. Лоуренс, Н. Михайловський, І. Резвицький, В. Тугаринов, Ю. Хабермас та ін.) дає підстави стверджувати, що більшість вчених розглядають індивідуальність як грань, рису, ступінь розвитку людини. До важливих ознак людської індивідуальності вчені-філософи відносять цілісність, окремішність людини від інших людей, суспільства, неповторність, унікальність, наявність внутрішньої автономії, свободи, наявність власного "Я", активно-творчий характер діяльності. Багато філософів вважають особистість вищим ступенем розвитку людини. Особистість, при цьому, розглядається як соціокультурна якість на основі цілісної природної індивідуальності. Таким чином, індивідуальність зводиться до індивідної (біологічної) неповторності людини.

Більшість психологів (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, В. Мерлін, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Русалов, Д. Фельдштейн та ін.) розглядають індивідуальність як психічний світ людини, як те, що відрізняє людину від тваринного й соціального світу. Це інтегральна характеристика психічних властивостей, станів і якостей людини, що відбиває їх єдність. Науковці розділяють поняття "особистість" й "індивідуальність", "особистісні" та "індивідуальні" якості, виділяють структуру індивідуальності, її підсистеми. При цьому не зводять індивідуальність тільки до індивідної (біологічної) або особистісної (соціальної) неповторності людини. Психологи пропонують більш широке поняття індивідуальності як психічного світу кожної людини. У словниках індивідуальність людини подається як сукупність своєрідних особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, у специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої.

Аксіологія (наука про цінності) розглядає індивідуальність людини як вищу цінність. Акмеологія вивчає закономірності розвитку дорослої людини в процесі навчання, професійної діяльності.

Мета дослідження – проаналізувати дефініцію "індивідуальність майбутнього вчителя" з точки зору педагогічної науки.

Єдиного загальноприйнятого визначення поняття "професійна індивідуальність учителя" досі не вироблено. Але у науковій літературі є різні підходи до проблеми індивідуальності майбутнього педагога. Індивідуальність як інтегративну властивість, що виникла внаслідок формування системи "індивід – особистість – суб'єкт діяльності", уперше описав російський психолог Б. Ананьєв [1]. Елементи системи відображають певні сторони людини в їх множинних зв'язках, а індивідуальність є новоутворенням, визначеним структурою всієї системи, і характеризує людину як цілісну істоту. І. Кон вважає, що індивідуальність означає те особливе, специфічне, що відрізняє цю людину від всіх інших, при цьому особливе включає як природні, так і технічні, як успадковані, так і набуті в процесі онтогенезу властивості. Під індивідуальністю А. Смирнов розуміє своєрідність людини як індивіда і особистості, яка проявляється в рисах характеру, в емоційній, інтелектуальній і вольовій сферах, в інтересах, потребах і здібностях. Концепція індивідуальності людини, що розроблена О. Гребенюк, відображає інтегровану характеристику психічних можливостей людини, завдяки яким вона засвоює соціальний досвід і формує рівень власної культури. Автор стверджує, що індивідуальність людини характеризує його внутрішній, психічний світ, це сукупність психічних сфер: інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової, предметно-практичної, саморегуляційної й екзистенційної [3].

Індивідуальність у професійній діяльності, на думку А. Маркової, – це найбільш пізні новоутворення в професійній сфері людини, взаємодія розвитку особистості та суб'єкта професійної діяльності. Становленню індивідуальності сприяє надбання людиною спеціальних психічних якостей, знань і вмінь, а також самовизначення здібності до індивідуального саморозвитку [6].

Аналіз педагогічних досліджень показав, що автори досліджують в них головним чином педагогічні умови і засоби формування індивідуальності майбутнього педагога або окремих компонентів, формування індивідуального стилю діяльності (О. Абдуліна, Є. Бондаревська, І. Вохмяніна, О. Заболотська, В. Ільїн, О. Отич, О. Пехота, В. Сластьонін).

Поняття "індивідуальність майбутнього вчителя" тісно пов'язане з поняттями "індивідуальність студента" та "індивідуальність учителя".

У педагогіці індивідуальність учителя характеризується як динамічне явище, складна відкрита система, життєва програма особистості. Сучасний вчитель здатний не просто до самореалізації, а до якісного самоудосконалення, до переосмислення власних професійних очікувань, до розвитку професійно-значимих якостей, до вироблення індивідуального стилю професійної діяльності. Творчу професійну діяльність учителя характеризують інноваційна спрямованість і спрямованість на розвиток себе як індивідуальності. Творчий учитель усвідомлює, що без самоудосконалення, саморозвитку індивідуальності не можливі зростання, досягнення в професійній діяльності.

Індивідуальність студента – це його неповторна своєрідність, сукупність його особливостей, єдність усіх його сфер (мотиваційної, вольової, інтелектуальної, емоційної, предметно-практичної). Психологічний аспект індивідуальності студента передбачає цілісність його думок, почуттів, потреб, мотивів, бажань, інтересів, звичок, нахилів, здібностей та інших особливостей [5].

У своєму дослідженні О. Заболотська виводить дефініцію "професійна індивідуальність учителя" як багатоструктурне утворення, куди входять індивід, особистість і суб'єкт педагогічної діяльності. Відповідно вона й має три важливих взаємопов'язаних компоненти: індивідуальний – природна біологічна, психофізіологічна основа вчителя; особистісний – система професійно вагомих відносин; суб'єктний – спосіб взаємодії (характер професійної діяльності) у професійно значущому середовищі, коли ініціатива щодо створення системи раціональних прийомів діяльності переходить до вчителя [5]. Індивідуальні властивості майбутнього вчителя складають базову основу його професійної індивідуальності, а особистісно-суб'єктні – сутнісну. При всій величезній значимості природних основ, професійна індивідуальність, на думку О. Пехоти, може сформуватися лише на соціальному рівні – особистісно-суб'єктному. У ході підготовки вчителя не можна обмежуватися урахуванням його психофізіологічних властивостей (таких, як темперамент, особливості пізнавальних процесів, здоров'я і т.д.). Необхідно перенести акцент на облік і формування особистісних особливостей майбутнього педагога, озброєння його потребою і здатністю керувати своїм професійним розвитком [9].

В індивідуальності педагога О. Гребенюк та Т. Гребенюк виділяють дві сторони – психічну та особистісну. Психічна сторона індивідуальності включає сім сфер людини. Їх прояв у педагогічній діяльності характеризується рівнем розвитку загальних і професійних здібностей, а також професійної мотивації. Рівень розвитку індивідуальності вчителя тим вище, чим більше спектр достатньо розвинутих здібностей, цілей, потреб. Особистісна сторона включає такі якості, що проявляються в педагогічній діяльності завдяки соціальним вимогам до вчителя (любов до дітей, повага і вимогливість до них, оптимізм, справедливість, гуманізм і толерантність тощо). Рівень розвитку сфери психіки має прямий вплив на яскравість та інтенсивність розвитку особистісних якостей і властивостей, так як тільки вільна людина, здатна до самоактуалізації і саморозвитку, спроможна визначити власну соціальну позицію [3].

В умовах навчальної діяльності у студента як майбутнього вчителя з'являються професійно необхідні якості та властивості. А їх розвиток неможливий без формування індивідуальності студента в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, для розвитку індивідуальності майбутнього педагога важливе формування не тільки професійних знань і вмінь, а й професійно важливих якостей і психічних властивостей студента.

Надамо коротку характеристику складових сфер майбутнього вчителя:

мотиваційна – прагнення досягти високого рівня педагогічної майстерності; потреба у спілкуванні з учнями та їх батьками, з колегами; потреба в оволодінні новими ідеями, методиками, освітніми технологіями, засобами навчання; прагнення вивчати передовий педагогічний досвід; бажання вивчати своїх вихованців і створювати умови для їх гармонійного розвитку;

інтелектуальна – педагогічне мислення; педагогічна ерудиція, інтуїція, спостережливість; педагогічна увага та уява, прогнозування, моделювання;

вольова – прояв терпіння та терпимості; вміння володіти собою в різних педагогічних ситуаціях; наполегливість і цілеспрямованість у реалізації педагогічних задач; уміння досягати поставлених задач у педагогічній самореалізації;

регуляційна – наявність педагогічної рефлексії, самооцінка та самоаналіз професійно-педагогічної діяльності; вміння керувати своїми психічним і фізичним станами; уміння бачити переваги та недоліки у власному розвитку і професійно-педагогічній діяльності; об'єктивність; уміння визначати перспективи в своєму професійному зростанні, створювати умови для власної творчої активності;

емоційна – емпатія, співчуття, співучасть; майстерність в керуванні психічним самопочуттям;

предметно-практична – уміння здійснювати комунікативну взаємодію у різних сферах; громадянська активність і стійкість переконань; володіння духовними цінностями і здатність керуватися ними у ситуаціях морального вибору; особистісна моральна і психологічна готовність до ефективної педагогічної діяльності;

екзистенційна – розуміння педагогом самого себе і домінуючого впливу цього розуміння на формування особистісних якостей і розвиток його індивідуальності; власна професійна позиція. Ця сфера виконує функцію відбору ідей і ціннісних орієнтацій.

На нашу думку, навчальний процес, всі види педагогічної та технологічної практик, позааудиторна робота (проблемні групи, студентські творчі авторські лабораторії, виставкова діяльність), науково-дослідна діяльність, чітка організація виховної роботи і студентське самоврядування на технологічному факультеті ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, сприяють розвитку важливих складових усіх сфер студента як майбутнього вчителя технологій.

Висновки. Розвиток індивідуальності студента-майбутнього вчителя має бути однією з цілей професійної підготовки. Тільки вчитель, що має високий рівень розвитку індивідуальності, усіх сфер психіки здатний розуміти важливість формування і розвитку індивідуальності своїх учнів, здатний організувати та успішно здійснювати цей процес.

Використані джерела

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1969. – 339 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване навчання: Науково-методичний посібник / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 216 с.
3. Гребенюк О.С. Основы педагогики индивидуальности: учебное пособие / О.С. Гребенюк, Т.Б. Гребенюк. – Калининград: Из-во Калининград. ун-та, 2000. – 572 с.
4. Гребенюк Т.Б. Формирование индивидуальности будущего педагога в процессе профессиональной подготовки: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Гребенюк Татьяна Борисовна. – Ярославль, 2000 – 452 с.
5. Заболотська О.О. Формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці: [монографія] / О.О. Заболотська. – Херсон: Айлант, 2006. – 244 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 312 с.
7. Мільто Л.О. Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Л.О. Мільто. – Київ, 2001. – 26 с.
8. Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: [монографія] / О.М. Отич ; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 246 с.
9. Пехота О.М. Індивідуальність учителя: теорія та практика / Пехота Олена Миколаївна. – Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2010. – 272 с.
10. Пехота О.М. Професійна індивідуальність майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 81-113.
11. Пехота О.М. Психолого-педагогічні основи індивідуально орієнтованої підготовки майбутнього вчителя / О.М. Пехота // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: [монографія] / За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: ІПППО, 1999. – С. 213-233

12. Ящук І.П. Умови формування індивідуальності майбутнього педагога / І.П. Ящук // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 5. – Глухів: ГДПУ, 2014. – С. 14-16

Nosovets N.

"INDIVIDUALITY OF THE FUTURE TEACHER" AS AN EDUCATIONAL CATEGORY

The article deals with the definition of "individuality of the future teacher" from the standpoint of philosophy, psychology and pedagogy.

In front of the pedagogical school there are two main problems: the formation of the creative qualities of the student and the disclosure of the individual. The first task involves ideological, aesthetic and moral education of future teachers (formation of ideology, artistic taste and morality). Disclosure of individual creativity is achieved only through education and professional training.

It is noted that the problem of formation of professional identity of future teachers is scientifically designed based on the results of modern psychological and pedagogical research. They proved that the formation of human personality is held on the biological and social levels. This natural foundation is the basis, and social side is the content-forming component which includes the system of professional and other significant relationships that define the nature of the interaction of human individuality with the world.

In pedagogy the personality of the future teacher is characterized as a dynamic phenomenon, a complex open system, life program of a personality.

The concept of "individuality of the future teacher" is closely related to the concepts of "individuality of a student" and "individuality of a teacher."

Individuality of a student is his unique identity, a set of his features, the unity of all his areas.

In the work individuality of a teacher is seen as a multi-structural formation, which includes individual identity, personality and a subject of educational activity. In the individuality of a teacher and O. Grebenyuk, T. Grebenyuk distinguish two aspects – psychic and personal. The psychic side includes seven individual areas of human, intellectual, motivational, emotional, willing, subject-practical, self-regulatory and existential. The Personal side includes such qualities that manifested in educational activities through social requirements for teachers.

Key words: *individuality of the teacher, the student`s individuality, individuality of the future teacher, the formation of individuality, psychic health, an individual, a personality.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.